

УДК 343.98 (477)

Володимир Юсупов,докторант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Розкрито перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні у сучасних умовах. Доведено зв'язок напрямів розвитку криміналістичної науки з її метою та головними завданнями. Висвітлено прогнозовані тенденції загальнотеоретичних положень криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики. Зроблено висновок про взаємозв'язок розвитку криміналістики з потребами правоохоронних органів у протидії злочинності.

Ключові слова: криміналістика, розвиток криміналістики в Україні, загальнотеоретичні основи, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз розробок з даної теми. У 2017 р. в Україні зареєстровано 523 911 кримінальних правопорушень. З них лише по 198 477 встановлені особи, які їх вчинили, та їм вручено повідомлення про підозру, що становить 37,9 % розкриття злочинів [1].

Такий стан протидії злочинності зумовлений об'єктивними і суб'єктивними причинами. На незадовільне розкриття злочинів в Україні мають реагувати не лише правоохоронні органи та уповноважені службові особи, а й заклади освіти та науки, у яких розробляються криміналістичні рекомендації з розкриття, розслідування злочинів, їх судового розгляду, а також запобігання протиправній поведінці. На сучасному етапі наукові дослідження з криміналістики проводять на кафедрах криміналістики вищих юридичних навчальних закладів, у науково-дослідних установах України, серед яких: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук; Державний науково-дослідний інститут МВС; Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони; Харківський центр вивчення організованої злочинності, науково-дослідні експертні установи (Інституту судових експертиз Міністерства юстиції; Експертна служба МВС) [2, с. 34] та ін.

Відомо, що дієвими є ті наукові рекомендації, що розроблені на випередження головним напрямам сучасної злочинності. Такі галузі наукового знання, як криміналістика, кримінальний процес, оперативно-розшукова діяльність, кримінальне право, кримі-

нологія, повинні працювати, передусім, на попередження злочинів, розробляти сучасні рекомендації щодо розкриття вже скоєних, а також готувати пропозиції щодо прогнозованих виявів злочинності як у близькому, так і віддаленому майбутньому.

Формування мети статті. Отже, актуальним і практично значущим є дослідження перспективних напрямів розвитку судових наук, зокрема криміналістики, які слугують для сучасного забезпечення ефективними та дієвими засобами й методами практики протидії злочинності. Таке завдання щодо розкриття перспективних напрямів розвитку криміналістики в Україні є метою нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Напрями розвитку криміналістики пов'язані з її завданнями в сучасних умовах. Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомом, методами і засобами справі протидії злочинності. Загальною метою криміналістики є сприяння правоохоронним органам у протидії злочинності, повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм, їх судового розгляду. Ця мета реалізується на основі всебічного використання досягнень сучасної науки і техніки.

В. Ю. Шепітько обґрунтовано пропонує диференціювати завдання криміналістики на два основних рівні: 1) завдання, спрямовані на вдосконалення теорії криміналістики; 2) завдання, спрямовані на вдосконалення правозастосовної практики [3, с. 150].

Криміналістика традиційно включає в себе загальнотеоретичні положення, криміналістичну техніку, криміналістичну

тактику, криміналістичну методику. На підставі проведених нами досліджень ми виокремили перспективні напрями розвитку криміналістики відповідно до її складників.

Щодо першого складника (загальнотеоретичні проблеми криміналістики в Україні), то перспективним є вироблення стратегічних напрямів її розвитку з урахуванням змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу, тенденцій розвитку світової криміналістики. Це стосується вироблення криміналістичної стратегії. Також потребує подальшого розроблення та глибокого дослідження питання визначення змісту і структури закономірностей злочинної діяльності, що включено у предмет сучасної криміналістики; удосконалення системи криміналістичної науки.

Другий складник криміналістики (криміналістична техніка) розвивається у напрямі впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних слідів, ДНК людини; пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного супроводу слідчих (розшукових) дій.

Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» запровадив судову реформу 2017 року, увів у кримінальний процес поняття електронних доказів – інформації в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема: електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (у мережі Інтернет). Тобто інформація із сайтів Інтернету тепер може бути доказом у суді [4]. Отже, чекають розроблення криміналістичні прийоми виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання електронних доказів у кримінальних провадженнях.

Актуальним у галузі криміналістичної техніки є дослідження та вилучення ідеальних слідів у пам'яті людини за допомогою техніко-криміналістичних засобів. Такими засобами та прийомами є: комп'ютерні про-

грами типу «Фоторобот», використання звуко- і відеозапису, поліграфа, спектрографа-сонографа тощо.

Розвиток криміналістичної техніки передбачає розроблення для підрозділів досудового розслідування України, а також інших уповноважених на розслідування осіб інформаційно-довідкових програм на кшталт Автоматизованих робочих місць (АРМ). Автоматизовані робочі місця є комплексами програмно-технічних засобів, призначених для автоматизації виконання завдань певного виду. Прикладами таких АРМів є: АРМ слідчого «Інсайт», АРМ судових експертів різних експертних спеціальностей (трасолога, баліста, економіста, фоноскопіста, з дослідження об'єктів інтелектуальної власності тощо). Деякі із зазначених АРМів розроблені в Національній академії внутрішніх справ – АРМ слідчого, АРМ експерта з трасологічних експертиз, АРМ працівника підрозділу боротьби з незаконним обігом наркотиків, а також авторським колективом Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса – АРМ слідчого «Інсайт».

Актуальним є поповнення криміналістичних об'єктів такими новими видами, як фіксація райдужної сітківки ока, відеокомп'ютерне розпізнавання людини за зображенням, рентгенограма тулуба, геномні портрети [5, с. 26].

Ефективним під час розслідування злочинів є використання під час проведення огляду місця події систем глобального супутникового позиціонування (приладів JPS та ін.), лазерних 3D сканерів тощо. Наприклад, нині під час проведення огляду місця події на відкритій місцевості, коли немає надійних орієнтирів, можуть використовувати прилади JPS. Малогабаритні електронні прилади надають можливість оперативного фіксувати географічні координати будь-якої точки, розташування об'єктів на місці події, відстані між ними. Крім того, науково-технічним засобом, що забезпечує комплексну фіксацію обстановки на місці події з точним відображенням зовнішнього вигляду, форми, вимірювань відстані між об'єктами, кутів їх взаємного розташування та розмірів з можливістю її дослідження загалом через будь-який час, є лазерні 3D сканери з відповідним програмним забезпеченням. Зокрема, це прилади DeltaSphere3D Laser Scanner або ScanStation фірми Leica, Imager фірми Z+F зі спеціально розробленим для оглядів місця події програмним забезпеченням.

Головним у розвитку криміналістичної тактики є впровадження сучасних криміналістичних знань у слідчу та судову практику.

Для того, щоб відповідати вимогам слідчої практики, криміналістичні рекомендації повинні розроблятися з урахуванням криміналістично значущих ознак злочинів і закономірностей їх вчинення в сучасних умовах, враховувати та відображати зміни, які відбулись в економіці, соціальній та правовій системах України за роки незалежності.

Перспективним є розвиток тактики судового розгляду кримінальних проваджень. Відповідно до КПК України 2012 р. у судочинстві діє змагальний процес, який полягає в можливості змагальності сторін і свободі в поданні ними своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості. Відповідно до процесуальних норм, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. У суді проводять експертизу, допит обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, досліджують речові докази, проводять процесуальні дії в режимі відеоконференції, а у виняткових випадках суд має право здійснити огляд у певному місці.

Отже, нагальним та перспективним питанням є науково-методичне забезпечення тактики судового розгляду кримінальних проваджень та тактичних прийомів слідчих (розшукових) дій у суді: експертизи, допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, огляду.

З огляду на події в Автономній Республіці Крим і на Сході України, перед криміналістами постало завдання щодо розроблення ефективних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України та військових злочинів, їх удосконалення. Нині складною є криміногенна ситуація в державі, високим – рівень корупції та організованої злочинності, панує економічна нестабільність, виникають нові загрози внаслідок військової агресії.

Сьогодні в Україні організована злочинність вже набула ознак міжнародної та поширює свій вплив як на фінансово-кредитну й банківську системи, так і на сферу зовнішньоекономічної діяльності – вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання коштів та вкладення їх у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності [6, с. 11]. З плином часу торгівля людьми як вияв транснаціональної організованої злочинності набуває нових форм та способів вчинення цих суспільно небезпечних діянь.

Отже, сучасні реалії України вимагають від криміналістики удосконалення, розроблення та впровадження у правоохоронну

практику методик розслідування: злочинів, скоєних в умовах надзвичайних ситуацій; злочинів проти основ національної безпеки України та військових злочинів; організованої злочинної діяльності; торгівлі людьми; наркозлочинності; кіберзлочинності; нелегального обігу зброї та вибухонебезпечних матеріалів; транснаціональної злочинної діяльності.

Процеси євроінтеграції України у криміналістичному аспекті найяскравіше відображаються у міжнародному співробітництві експертних закладів України з Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI). Ми прогнозуємо цей розвиток у напрямі подальшої уніфікації, сертифікації і стандартизації як експертних методик, так і лабораторного обладнання. Крім того, наукові перспективи та можливості криміналістики виявляються під час формування й діяльності різних криміналістичних організацій, закладів і наукових товариств Fingerprint Society (FPS), International Association for Identification (IAI), Литовського товариства криміналістів, Польського криміналістичного товариства, Міжнародного конгресу криміналістів, проведення всесвітніх і міжнародних наукових заходів (конференцій, конгресів, симпозіумів) [3, с. 151–152].

Завдання криміналістики пов'язані з практичною криміналістичною діяльністю та зумовлені потребами правоохоронних органів протидіяти сучасній злочинності, що, зокрема, пов'язано з реформуванням відомчої поліцейської підготовки в Україні. Так, вирішення завдань реформування відомчої освіти МВС потребує урахування досвіду організації та функціонування національних поліцейських систем інших європейських країн та США. Для американської моделі характерним є здійснення через навчальні заклади лише спеціальної професійної підготовки поліцейських. Така освіта не визнається на рівні дипломованої освіти, яка в США надається виключно цивільними навчальними закладами. Натомість європейська модель орієнтує на створення власних відомчих освітніх систем, що поєднують як поліцейську, так і загальну юридичну освіту. Іноді відбувається поєднання ознак як європейських, так і американської моделей (Хорватія, Угорщина та ін.) [8, с. 38-39]. Реалізація цих завдань на сучасному етапі передбачає й оптимізацію викладання криміналістики як навчальної дисципліни.

Інша тенденція розвитку криміналістики на сучасному етапі – консолідація наукових зусиль, кооперація праці науковців. Для проведення досліджень нині потрібні комплексні

програми та залучення чисельних колективів дослідників. Перспективним у цьому напрямі є підготовка колективних монографій, посібників, підручників тощо. Дедалі поширенішими стають комплексні дослідження, здійснювані колективами, до складу яких, крім криміналістів, входять фахівці різних галузей знань: фізіології та біоніки, кібернетики й математики, біології, хімії, антропології тощо. В. Ю. Шепітько, посилаючись на Г. Малевські, зауважує, що міжнародна співпраця криміналістів має ґрунтуватися не лише на «механічному» обміні інформацією, а й на спільних дослідженнях, «міжнародному розподілі праці» в криміналістичних дослідженнях, процесах зближення й інтеграції наукових теорій, концепцій, понять [3, с. 152].

Висновки.

Таким чином, перспективні завдання криміналістичної науки органічно пов'язані з практичною криміналістичною діяльністю та зумовлені потребами правоохоронних органів протидіяти сучасній злочинності. Реалізація завдань криміналістики на сучасному етапі передбачає й оптимізацію викладання навчальної дисципліни «Криміналістика». Актуальним, перспективним та принципово важливим є питання про впровадження криміналістичних методичних рекомендацій у правозастосовну практику. Розроблення перспективних напрямів криміналістики сприятиме оптимізації розслідування кримінальних правопорушень, зменшенню помилок правосуддя, покращить криміногенну ситуацію в державі.

Раскрыты перспективные направления развития криминалистики в Украине в современных условиях. Доказана связь направлений развития криминалистической науки с ее целью и основными задачами. Освещены прогнозируемые тенденции общетеоретических положений криминалистики, криминалистической техники, тактики и методики. Сделан вывод о взаимосвязи развития криминалистики и потребностей правоохранительных органов в противодействии преступности.

Ключевые слова: криминалистика, развитие криминалистики в Украине, общетеоретические основы, криминалистическая техника, криминалистическая тактика, криминалистическая методика.

The author revealed prospective ways to develop forensics in Ukraine in modern conditions and proved connection between its ways of development with its aim and tasks. Projected trends of whole theoretical forensics terms, technique, tactic and methodic are highlighted. It is concluded that there is a connection between forensics development with law enforcement needs.

Key words: forensics, forensic development in Ukraine, whole theoretical basics, forensic technique, forensic tactic, forensic methodic.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo
2. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за заг ред. В. Ю. Шепітька. – Київ, 2016. – 640 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістика в системі юридических наук і її роль в глобальному мирі / В. Ю. Шепітько // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2-х т. – Харків, 2014. – Т. 1. – 544 с.
4. Правдюк В. Судова реформа: головні новації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/10/11/165407.htm>.
5. Сокурєнко В. В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики / В. В. Сокурєнко // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2-х ч. – Київ, 2017. – Ч. 1. – С. 26–28.
6. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ, 2010. – 304 с.
7. Чернявський С. С. Основні концепти реформи системи освіти МВС України / С. С. Чернявський В. В. Василевич // Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). – Дніпропетровськ, 2016. – С. 37–40.

